

Б. В. Літовченко, кандидат економічних наук,
заступник завідувача кафедри менеджменту ЗЕД
Академії митної служби України
Т. М. Єрмоленко, аспірант кафедри менеджменту
ЗЕД Академії митної служби України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ПРЯМИХ ЗАКОРДОННИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Стаття присвячена проблемі забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави. Аналізується стан зовнішньоекономічної діяльності та прямого іноземного інвестування в Україні. Показано взаємозв'язок між прямими закордонними інвестиціями та конкурентоспроможністю країни.

Стаття посвящена проблеме обеспечения внешнеэкономической безопасности государства. Анализируется положение внешнеэкономической деятельности и прямого иностранного инвестирования в Украине. Показана взаимосвязь между прямыми зарубежными инвестициями и конкурентоспособностью страны.

The article is devoted to the problem of ensuring of the external economic safety of the state. The situation of foreign trade activities and direct foreign investment is analyzed. The correlation between direct foreign investments and competitive of state is demonstrated.

Ключові слова. Зовнішньоекономічна безпека держави, прямі закордонні інвестиції, експорт, імпорт, зовнішньоекономічна діяльність.

© **Б. В. Літовченко, Т. М. Єрмоленко, 2011**

Вступ. Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави є об'єктивною необхідністю сьогодення внаслідок включення України у глобалізоване світове господарство, зокрема після вступу в СОТ та бажання активної інтеграції з Європейським Союзом. Практичне значення статті полягає у визначенні впливу прямих закордонних інвестицій на забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави.

Серед вітчизняних науковців, що вивчають проблеми економічної безпеки та її гарантування, можна виділити таких: О. І. Черняк, А. В. Ставицький, О. С. Користін, В. І. Мунтіян, З. С. Варналій. З іноземних фахівців, що вивчають даний напрям, можна назвати Л. Абалкіна, Б. Баррі, Ф. Брауна, М. Гібберта та Д. Олвей. Проведений аналіз наукових досліджень вітчизняних та закордонних науковців свідчить про багатогранність визначення сутності зовнішньоекономічної безпеки. Але, на нашу думку, не достатньо розкрито взаємозв'язок прямого закордонного інвестування та зовнішньоекономічної безпеки.

Постановка завдання. Щоб показати взаємозв'язок між прямими закордонними інвестиціями (далі – ПЗІ) та зовнішньоекономічною безпекою держави, необхідно: визначити місце зовнішньоекономічної безпеки в системі національної безпеки країни; систематизувати основні загрози зовнішньоекономічній безпеці та показати їх взаємозалежність; проаналізувати стан зовнішньоекономічної діяльності України та надходження ПЗІ; дати пропозиції щодо забезпечення зовнішньоекономічної безпеки.

Результати дослідження. Дослідження впливу міжнародних зв'язків на внутрішню економіку бере початок ще з перших теорій зовнішньої торгівлі, в яких уже прослідковувалися питання захисту національних інтересів та економічної безпеки. Першу теорію міжнародної торгівлі – теорію меркантилізму – розробили європейські вчені Т. Ман, Ч. Дейвіант, Ж. Б. Колберт, В. Петті. Ця теорія обґрунтувала роль товару та необхідність економічного виходу національних держав на зовнішні ринки. Заслугою меркантилістів є те, що вони першими запропонували струнку теорію міжнародної торгівлі, показали її значення для економічного зростання країн, розробили можливу модель її розвитку, вперше описали те, що в сучасній економіці називається платіжним балансом. Меркантилісти ототожнювали гроші й капітал. Вони вважали, що єдиний засіб збагачення країни – це реальні гроші, які одночасно були основою як для розвитку виробництва, так і для збільшення обсягів торгівлі. Для раннього (монетарного) меркантилізму механізм зростання багатства – це приплив грошей у країну, нагромадження скарбів; для пізнього – постійний рух грошей, що забезпечує їхній приріст за умови активного сальдо торгового балансу країни, підтримування дисбалансу міжнародної торгівлі. Роль регулятора торгового балансу належала державі, що здійснювала активну протекціоністську політику щодо грошових потоків [1, 11]:

- експорт товарів і послуг є необхідною передумовою збільшення припливу грошей у країну;
- експорт дорогоцінних металів прямим наслідком має збільшення виробництва та експорту товарів;
- імпорт капіталу у формі іноземних інвестицій або прибутків від інвестицій за кордон чи іноземних позик означає зростання виробництва й обсягів майбутнього експорту товарів;
- надання грошових кредитів іншим країнам сприяє припливу грошей;
- збільшення кількості грошей у країні призводить до їх здешевлення, тому вигідно вкладати гроші у виробництво товарів.

Останнім часом застосовується термін “неомеркантилізм”. Його використовують стосовно тих країн, які намагаються мати активне сальдо торгового балансу для досягнення якої-небудь соціальної або політичної мети. Країна може, наприклад, намагатися досягти повної зайнятості, збільшуючи масштаби виробництва понад те, що

диктує попит у країні, та експортуючи надлишок за кордон. Або, наприклад, дана країна прагне зберегти політичний вплив у якійсь іншій країні, експортуючи туди більше товарів, ніж імпортуючи звідти. Частина термінології меркантилізму використовується в наш час: термін “активний торговий баланс” означає, що у країні експорт перебільшує імпорт; термін “пасивний торговий баланс” свідчить про перебільшення імпорту над експортом.

Суть теорії зовнішньої торгівлі А. Сміта, або теорії абсолютних переваг, зводиться до того, що країни експортують ті товари, які вони виробляють з меншими витратами (у виробництві яких вони мають абсолютну перевагу), та імпортують ті товари, що продукуються іншими країнами з меншими витратами (у виробництві яких абсолютна перевага належить їхнім торговим партнерам). Відповідно до поглядів А. Сміта: 1) урядам не треба втручатись у зовнішню торгівлю: вони мають підтримувати режим відкритих ринків та свободи торгівлі; 2) нації так само, як і приватні особи, повинні спеціалізуватися на виробництві тих товарів, у виробництві яких мають переваги, і торгувати ними в обмін на товари, переваги у виробництві яких належать іншій нації; 3) зовнішня торгівля стимулює розвиток продуктивності праці розширенням ринку за межі національних кордонів; 4) експорт виступає позитивним чинником для економіки, тому що забезпечує збут надлишку продуктів, які не можуть бути продані на внутрішньому ринку; 5) субсидії на експорт є податком на населення та призводять до підвищення внутрішніх цін і тому мають бути скасовані.

Перевагою теорії абсолютних переваг є те, що вона базується на трудовій теорії вартості та підтверджує переваги поділу праці не тільки на національному, але й на міжнародному рівні. Недолік цієї теорії для пояснення міжнародної торгівлі полягає в тому, що вона не відповідає на запитання, чому країни торгують між собою навіть за умов відсутності абсолютної переваги у виробництві тих чи інших товарів, тобто коли одна з країн має абсолютні переваги у виробництві всіх товарів.

Виступаючи як прихильник економічного лібералізму, вільної гри господарських сил, невтручання держави в економічне життя, А. Сміт водночас визначає низку функцій, які має виконувати держава: оборона країни, судочинство, народна освіта, утримання громадських установ, сприяння економічному розвитку тощо. Сприяння економічному розвитку А. Сміт розуміє як часткове втручання держави в економічні процеси, зокрема з метою обмеження непродуктивного споживання, яке гальмує інвестування [1, 22].

Теорію абсолютних переваг А. Сміта розвинув Д. Рікардо, довівши, що абсолютні переваги є лише частковим випадком загального правила. Він показав, що торгівля вигідна кожній з двох країн, навіть якщо одна з них має абсолютні переваги у виробництві обох товарів. Суть теорії порівняльних переваг: якщо країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, які вони можуть виробляти з відносно нижчими витратами порівняно з іншими країнами (або, інакше кажучи, з меншими альтернативними витратами), то торгівля буде взаємовигідною для обох країн, незалежно від того, чи є виробництво в одній з них абсолютно ефективнішим, ніж в іншій. Багато хто з економістів обговорював наявність хронічної тенденції надлишкових заощаджень, яка може призводити до кризових явищ в економіці. Експорт капіталів Рікардо розглядав як засіб, спрямований проти таких криз: за збільшення обсягів виробництва й виникнення загрози надвиробництва об’єктивно відбувається вплив власних капіталів з країни, але високий рівень прибутковості сприяє залученню іноземних капіталів в економіку країни. Отже, міграція капіталів сприяє стабілізації економіки [1, 26].

Однією з найдосконаліших сучасних моделей конкурентоспроможності національної економіки є модель М. Портера. Згідно з нею конкурентні переваги тієї чи тієї країни визначаються міжнародною результативністю діяльності національних фірм. За вирішальний фактор цієї результативності Портер визнає здатність національних фірм ефективно використовувати потенціал власної країни. М. Портер об’єднує головні детермінанти цієї здатності у так званий “даймонд”, тобто набір змінних, які характеризують національне середовище, сприяють чи заважають створенню конкурентного ринку. “Даймонд” – це динамічна система, що в ній параметри кожної з детермінант тісно пов’язано з параметрами всіх інших, тобто елементи системи взаємообумовлені і сталі. Увага зосереджується на таких рівнях системи:

- рівень розвитку факторів виробництва (наявність кваліфікованої робочої сили, природних ресурсів і капіталів);
- рівень попиту на продукцію окремих галузей на внутрішньому ринку;
- рівень розвитку допоміжних і супутніх галузей;
- рівень внутрішньогалузевої конкуренції.

М. Портер зазначав також, що важливе значення має аналіз чинників, які впливають на формування національних пріоритетів країни, яке відбувається на засадах властивих світовій практиці сучасних підходів та з урахуванням досвіду країн, котрі вибороли лідерство в окремих секторах світового ринку [1, 123]. Тому зовнішньоекономічною безпекою держави є такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому поділі праці. Тобто зовнішньоекономічна безпека є невід’ємною складовою національної безпеки країни, як показано на рис. 1.

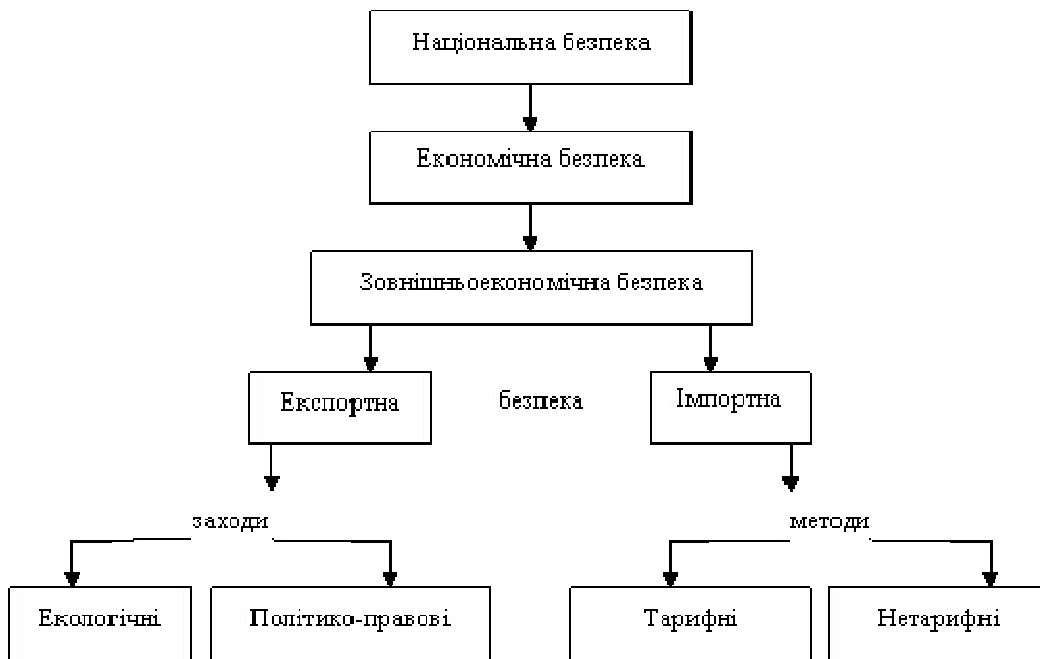

Рис. 1. Місце зовнішньоекономічної безпеки в системі національної безпеки

У цілому зовнішньоекономічну безпеку можна визначити як спроможності держави протистояти впливу екзогенних негативних факторів і мінімізувати заподіяні ними збитки, активно брати участь у світовому поділі праці для створення сприятливих умов розвитку національної економіки [2]. На рис. 2 подано наше бачення основних зовнішньоекономічних загроз.

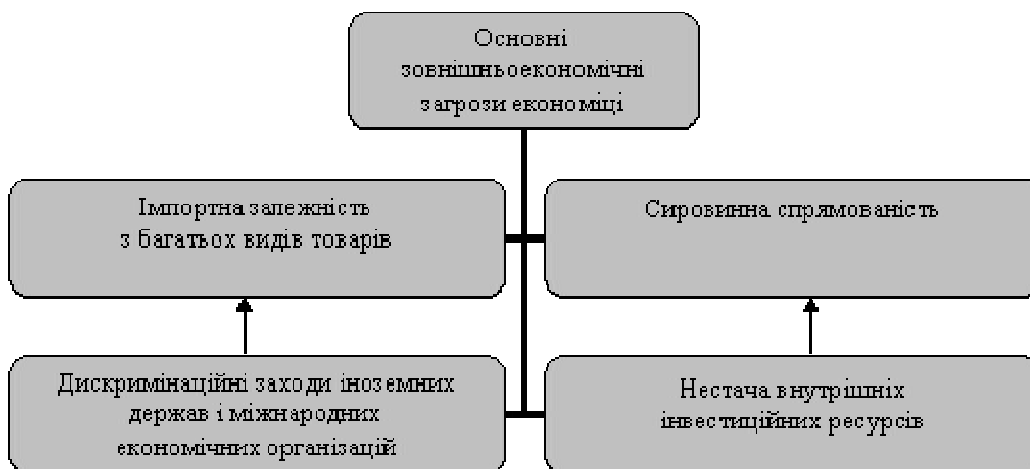

Рис. 2. Основні зовнішньоекономічні загрози

Існує проблема неконкурентоспроможності української продукції. Оскільки українські товари, що йдуть на експорт, не є унікальними на міжнародних ринках і їх конкурентні переваги, як правило, полягають у низькій собівартості, яка досить часто досягається не за рахунок зменшення матеріало- та енергомісткості виробництва, а за рахунок низької вартості робочої сили, певного заниження рентабельності, протекціоністської політики держави тощо. За даними Державної служби статистики, від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами за період січень – липень 2011 р. становило 6 млрд 665,8 млн дол. (за аналогічний період 2010 р. від'ємне сальдо дорівнювало 3 млрд 293,6 млн дол.). Експорт товарів становив 38 млрд 208,8 млн дол., імпорт – 44 млрд 874,6 млн дол. У порівнянні з січнем – липнем минулого року експорт збільшився на 40%, а імпорт – на 46,7%. Коефіцієнт покриття імпорту експортом дорівнював 0,85 (за січень – липень 2010 р. – 0,89) [3].

Аналізуючи табл. 1, можна зробити висновок про недостатнє виробництво готових видів продукції та переробку деяких видів сировини.

На нашу думку, підвищити конкурентоспроможність країни можна шляхом залучення закордонних інвестицій. Світова практика засвідчує, що ПЗІ мають низку істотних переваг перед іншими формами економічного співробітництва, особливо для країни з перехідною економікою, а саме: на відміну від іноземних позик і кредитів ПЗІ не

стають тягарем зовнішнього боргу, а сприяють його погашенню; імпорт прямих підприємницьких капіталів збільшує в країні виробничі потужності; вони є джерелом нових технологій та передових методів управління і маркетингу, сприяють розвитку національної науково-дослідної бази; сприяють здійсненню більш ефективної приватизації та реструктуризації економіки, створюють додаткові робочі місця, при цьому збільшуючи реальні доходи працівників; у країні збільшуються бюджетні надходження у вигляді податків на діяльність міжнародних спільних підприємств; імпорт прямих інвестицій стимулює конкуренцію і пов'язані з нею позитивні явища (підрих позицій місцевих монополій, зниження цін та підвищення якості продукції, що заміщує як імпорт, так і застарілі виробни місцевих виробництва); прями закордонні інвестиції забезпечують найбільш ефективну інтеграцію національної економіки у світову [4].

Таблиця 1

Товарна структура зовнішньої торгівлі за I півріччя 2011 р.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт			Імпорт		
	тис. дол. США	у % до I півріччя 2010	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до I півріччя 2010	у % до загального обсягу
Всього	32 843 308,4	142,5	100,0	38 352 940,1	150,8	100,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	450041,4	119,1	1,4	448 157,4	80,6	1,2
II. Продукти рослинного походження	2 280 484,6	146,7	6,9	1 029 688,5	121,2	2,7
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	1 888 112,8	159,5	5,7	255 380,4	138,8	0,7
IV. Готові харчові продукти	1 380 398,3	122,2	4,2	1 315 096,3	121,1	3,4
V. Мінеральні продукти	4 756 913,7	168,8	14,5	14 986 318,0	165,2	39,1
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	2 505 851,2	168,9	7,6	3 801 250,4	133,1	9,9
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	433 819,1	152,3	1,3	2 118 117,5	139,0	5,5
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	88 612,5	99,3	0,3	94 641,7	122,2	0,2
IX. Деревина і вироби з деревини	534 861,5	139,3	1,6	178 569,2	133,1	0,5
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	534 208,4	124,0	1,6	880 623,3	119,1	2,3
XII. Взуття, головні убори, парасольки	109 739,5	133,6	0,3	205 644,6	101,3	0,5
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	249 626,6	147,7	0,8	508 377,8	146,2	1,3
XIV. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	45 828,2	153,4	0,1	211 655,8	222,3	0,6
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	11 302 930,4	134,9	34,4	2 535 191,6	152,0	6,6
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3 034 628,3	118,8	9,2	5 239 676,9	169,3	13,6
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	2 300 932,3	170,9	7,0	2 612 028,7	186,0	6,8
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	134 644,7	122,9	0,4	402 391,5	121,0	1,0
XX. Різні промислові товари	236 040,6	137,5	0,7	374 868,0	133,3	1,0
XXI. Твори мистецтва	125,8	110,9	0,0	2288,7	247,8	0,0
Товари, придбані в портах	11 987,5	91,7	0,0	165 618,2	142,3	0,4
Різне	154 477,9	122,3	0,5	13 495,5	89,1	0,0

Прикладом світового досвіду використання ПЗІ може стати КНР. У цій країні на частку іноземного капіталу припадає 20 % податків. На компанії з прямими закордонними інвестиціями припадає більша частина експортної торгівлі і вони дають 50 мільйонів робочих місць [5].

Зазначимо, що індекс інвестиційної привабливості України в першому кварталі 2011 р. зріс до показника 3,40 в порівнянні з 3,28 у четвертому кварталі минулого року. А загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну на 1 січня 2011 р. становив 44 млрд 708,0 млн дол., що на 11,6 % більше за обсяг інвестицій на початок 2010 р., та в розрахунку на одну особу дорівнював 978,5 дол. [5]. На рис. 3 і 4 зазначено галузі, в які вкладають кошти іноземні інвестори. На жаль, серед них немає легкої промисловості, сільського господарства, туризму і т. д. Це свідчить про те, що держава не розглядає їх як стратегічно важливі.

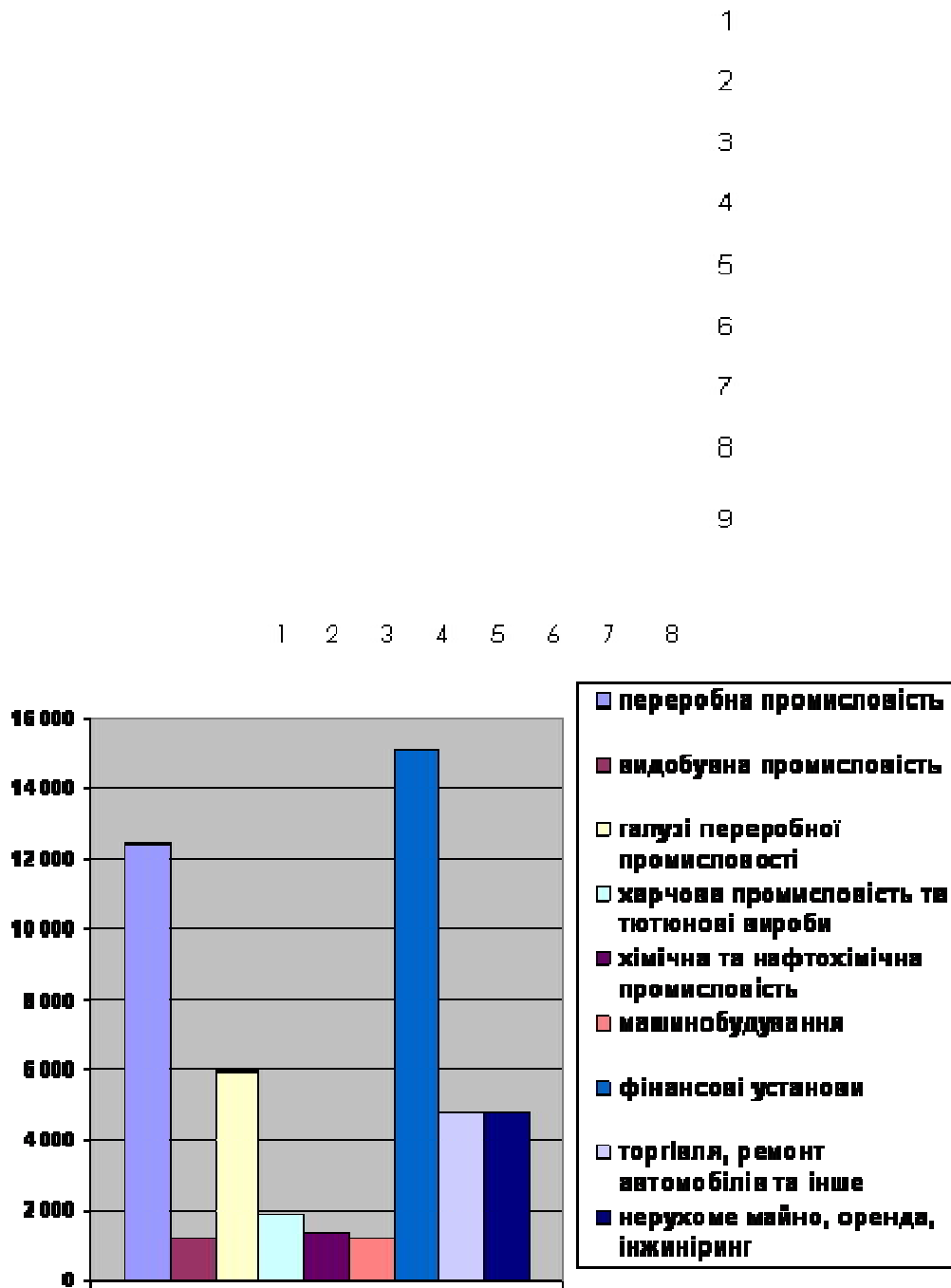

Рис. 3. Галузева структура прямих закордонних інвестицій в Україну на 1 січня 2011 р., млрд дол.

Як стверджують експерти, інвестиції в Україну недостатньо спрямовані на розвиток інноваційної економіки та на підвищення конкурентоспроможності країни [5]. Переважна більшість коштів іде на нетехнологічне виробництво або сировинні галузі. На жаль, інвестиції в Україну мають і спекулятивний характер, є формою примноження капіталу. Недостатньо вкладається коштів у високі технології, очікування пов'язуються з

отриманням прибутку з існуючих сировинних підприємств. Водночас інвесторів непокоїть рівень корупції в Україні та проблеми податкової і судової систем.

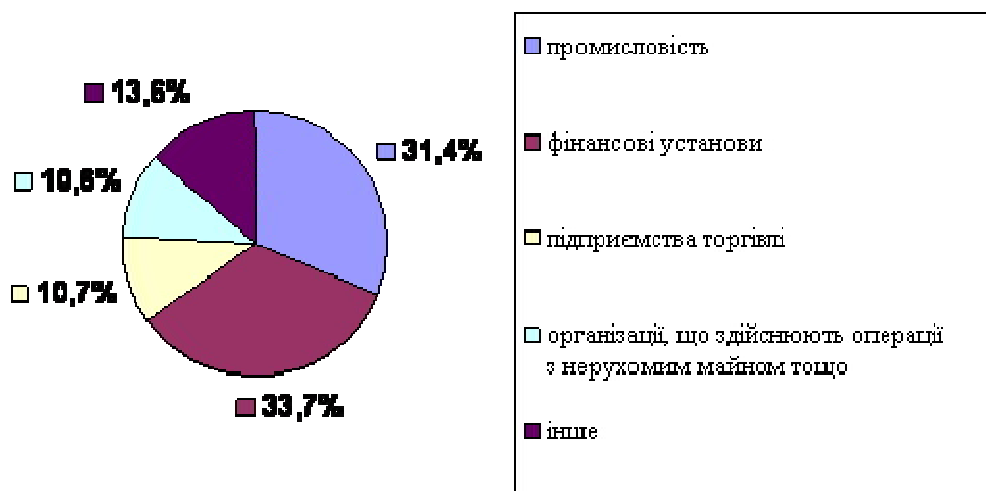

Рис. 4. Галузева структура прямих закордонних інвестицій в Україну на 1 січня 2011 р., %

Висновки. Нинішня ситуація в Україні щодо прямих іноземних інвестицій та забезпечення зовнішньоекономічної безпеки зумовлена передусім відсутністю ефективної державної стратегії (політики). Саме тому державним органам влади необхідно спрямувати зусилля на створення: законодавчої стабільності; державної стратегії щодо залучення інвестицій; податкового та адміністративного порядку; нормальної, врегульованої законодавчої бази з питань захисту прав власності інвесторів; умов для підприємців здійснювати реальні ефективні інвестиції в конкурентоздатні інноваційні проекти.

Отже, для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України інвестиції мають спрямовуватися в такі галузі національної економіки, як легка промисловість, сільське господарство, сфера послуг, туризм, ЖКГ, що донедавна не були стратегічно важливими для України і перебувають у послабленому стані в порівнянні з іншими країнами. А головне, інвестиції потрібно скерувати на розвиток інноваційної економіки і таким чином підвищувати конкурентоспроможність країни, щоб відійти від нетехнологічного виробництва та сировинних галузей.

Література

1. Татаренко Н. О. Теорії інвестицій : навчальний посібник / Н. О. Татаренко, А. М. Поручник. – К. : КНЕУ, 2000. – 160 с.
2. Користін О. Є. Економічна безпека [Електронний ресурс] / Користін О. Є. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com.ua>
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Єрмоленко Т. М. Використання прямих закордонних інвестицій (ПЗІ) в рамках забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України / Т. М. Єрмоленко // Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі : IV міжнародна науково-практична конференція молодих учених : тези доповідей. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2011. – Т. 1. – С. 208–209.
5. <http://www.bigmir.net/>